

MALİYE SİYASETİNİN MİLLÎ HUSUSİYETLERİ.

1. Bir ilim adamına, meselâ bir iktisatçı veya maliyeciyeye üzerinde çalıştığı disiplinin mevzuu sorulacak olursa vereceği cevap umumiyetle, meslekdaşlarının telâkki tarzlarından çok ta farklı olmayacaktır. Fakat bu umumî sualden daha ziyade teferruata geçilip, meselâ metod meseleleri veya fiyat ve vergi nazariyelerinin esasları ilâh. münakaşa sahasına konulunca vaziyet değişecektir ; bu halde derhal bir takım fikir ihtilâfları ortaya çıkacaktır ki, bu ihtilâflarda kısmen kendisine sual tevcih edilen şahsın hususiyetini, « orijinalite » sini, fakat kısmen de millî karakteri veya zamanın hususiyetlerini aksettireceklerdir. Son zikrettiğimiz noktalarda hususiyetin nereden ileri geldiğini anlamak basittir: Bunu araştırma metodlarını mütemadiyen mükemmelleştirmeye, bilgilerini günden güne genişletmeye ve derinleştirmeye çalışan bir ilim, bhusus iktisat ve maliye nazariyeleri gibi ampirik bir teori için tabii karşılama lâzım gelir. Nazarî bilgilerin tahavvülü ve - umumiyetle - tarakkileri hakkında doktrin ve metod tarihi bize kâfi bir fikir verebilir. Tetkik sahamızı pek uzun zaman fasılalarını ihata edecek kadar genişlettiğimiz zaman çok defa bilgi objesini de içerisine aldığı gördüğümüz bu tahavvüller göz önünde tutulunca, bir iktisat ilminden, bir maliye ilminden ilh. bahsetmenin bile doğru olabileceğinde insan hakikaten şüpheye düşebilir. Gerçekten, bu ilimlerden bahsetmek ancak mücerred (abstrait) bir mânada, yani muayyen bir ilmin tarih safhaları içerisinde geçirdiği az çok derin tahavvüllerden sarfi nazar etmek suretile mümkün olmaktadır.

Mamafih, nispeten kısa bir devre göz önünde tutulsa ve bundan başka fazla « orijinal » nazariye ve nazariyeciler tetkik sahasından uzak tutularak araştırmalarımız zamanın hâkim bulunan maliye nazariyesine hasr edilse bile bu nazariyenin yine çok mücerred bir tezahür olduğu görülür. Burada diğerleri yanında, maliye nazariyelerinin muayyen bir zamanda muhtelif memleketlerde arz ettikleri hususiyetlerden, yani « **maliye ilminin millî hususiyetleri** » nden sarfınazar etmek lâzım gelmektedir.

Muayyen bir nazariye muayyen bir müellif tarafından ileri sürülmekle beraber, o nazariyedeki hususiyetlerin, müellifin devlet tabiiyeti dolayısıyla haiz bulunduğu hususiyete irca edilebileceği neticesini çıkarmaktan sakınmak icabeder. Gerçi « millî finans ilimleri » nde, fikrimce, bir takım farklı tipler ayırd edilebilir, fakat o tipleri sadece, aynı milliyeti taşıyan müelliflere ait nazariyelerin mecmuundan ibaret gören sathî bir fikre kapılmamak lâzımdır. Fransız, İngiliz, Alman ilh. maliye ilmi tipini vücuda getirir ve izah ederken daha ziyade şu esas bilgiden hareket etmek zarureti karşısında bulunuyoruz : Muayyen bir memlekette temsil edilen maliye nazariyeleri, ilim adamlarının ferden haiz oldukları orijinaliteden ve ilmin tarihen tekâmülünden ayrı olarak, kendilerine has millî bir karakter taşırlar, bu karakter, zaman zaman bazı gecikmelere uğramakla beraber, daima kendisine yol açmaya çalışılır ve gerek metodlarda, gerek meselelerin vaz'ında ve neticelerinde varlığını az çok his ettirir.

2. Yukarıki sözlerimizi en kısa şekilde izah etmek üzere şunları söyleyebiliriz :

a) **Tipik İngiliz maliye ilminin** ötedenberi karakteristik vasfı, umumî iktisat ilmi ile çok sıkı bir bağlılık içerisinde bulunmasıdır. **Smith** ve **Ricardo** da maliye nazariyeleri, haricen bakıldığı zaman da, iktisat *Traité*'lerinin bütünleyici bir unsurunu teşkil etmektedir. Fakat her ne kadar maliye ilmi ozamandanberi haricen müstakil bir hale geldiyse de, İngiliz maliye ilminde yapılan modern araştırmalarda asıl iktisat ilmine ait problemler, meselâ bilhassa vergi yükünün sosyal bölümü ve millî ekonomi üzerindeki tesirleri, âmme istikrazlarının ve bunların itfasının konjunk-

tür bakımından ehemmiyeti v.s. tetkik plânının başında gelmektedir. Araştırma metodları da esas itibarile aynı kalmışlardır : bunlar da klâsik ekonomi nazariyesinin kullandığı metodlardır. Bu suretle **Ricardo**'nun « Principles » ile bir **Dalton**'un « Public Finance » i arasındaki rabıtayı gözle takip etmek mümkündür : aralarında bir asırlık zaman fasılası bulunmakla beraber, her ikisi de tipik İngiliz maliye ilmini temsil etmektedirler.

b) **Tipik Fransız maliye ilmine** gelince, bu da uzun zaman - danberi hukuk ilmine içten ve dıştan doğru bağlı bulunmakla temayüz eder, bu öyle bir kaidedir ki, **Say** ve **Leroy - Beaulieu** gibi istisnaları nihayet bir kaçı geçmez. Maliye ilmi çerçevesine giren tezahürlerin hukukî bakımdan tetkiki temayülü kendisini yalnız metodda değil, aynı zamanda mevzuubahs edilen meselelerin seçilmesinde de his ettirmektedir. Meselâ vergi ve bütçe hukukuna müteallik meselelerin maliye ilminde Fransada, an'ane suretile, İngiltereye nazaran daha derin bir şekilde tetkik edildikleri görülüyor. Zamanımızda Fransız maliye ilminin tipik mü - messili olarak belki **Allix** («Traité» sine bakınız) gösterilebilir. Şüphesiz **Jèze**'in de, kullandığı metodların orijinalitesine rağmen bu arada zikredilmesi lâzımdır. Bu müellifin çok mükemmel maliye eserlerinden başka, idare hukukuna müteallik esaslı bir ders kitabı de beynelmilel bir şöhret sahibi olması dikkatle takibe değer bir noktadır.

c) Fransada olduğu gibi, **İtalyada** da maliye ilmi haricen hukuk ilmine sıkı bir şekilde bağlı bulunmakta, fakat bu arada hususî milli bir karakter de taşımaktadır. Filhakika, bu karakter dolayısıyla, İtalyan maliye ilminde ekonomi nazariyesinin esas unsuru teşkil ettiği söylenebilir; bu unsur bazan sosyolojik bir tetkik tarzı ile de beraber yürümektedir. Birinci istikameti temsil etmek üzere **Griziotti** ve **Puglise**'nin eserlerini, daha ziyade Alman - Avusturya tesirleri altında bulunan ikinci istikamet için de **De Viti de Marco** nun ve **Pantaleoni**'nin eserlerini misal olarak zikr edebiliriz.

d) Sosyolojik tetkik tarzı ve Devlet teorisi noktai nazarı tipik Alman maliye ilminde — buna Avusturya da ithal edil -

mektedir — İtalyan maliye ilmine nazaran daha kuvvetli bir şekilde göz önünde bulunduruluyor. Âmme ekonomisinin hususiyetleri, esasları ve temayül tarzları, âmme ekonomisi faaliyetlerinin siyasi, sosyolojik şartları ve saikleri ilh. Alman maliye ilminde ötedenberi az çok derin bir şekilde tetkik ve münakaşa edilmektedir. Adalet ve vergi hudutları gibi meseleler de yine, hususile Alman maliye nazariyesini alâkadar eden tipik problemler arasındadır. Hukukî meseleler ise daha ziyade, müstakil bir mahiyet arzeden maliye hukuku ilminin çerçevesi dahilinde incelenmektedir. Tipik Alman maliye ilminin mümessillerinden **Stein**, **Wagner** ve **Schäffle**, son müelliflerden de **Jecht**, **Teschemacher** ve **Sultan** zikredilebilir.

3. Burada bu kısa işaretlerle iktifa edebiliriz. Yalnız şu kadarını tebarüz ettirelim ki, milli hususiyetler maliye ilmi tarihinin muhtelif safhalarında başka başka derecelerde mevcudiyetlerini hissettirmişlerdir, diğer bir tâbirle: metodlar ve neticelerde bazan daha fazla, bazan da daha az beynelmilel bir yakınlaşma temin edilebilmiştir. Nitekim meselâ asrın başlangıcında muhtelif memleketlerin maliye nazariyelerinde beynelmilel müşterek vasıflar oldukça kuvvetli bir şekilde tezahür etmekte idi; halbuki harp sonu senelerinin milliyetçi cereyanları, bilhassa faşist ve nasyonal sosyalist isimleri verilen maliye ilmi sistemlerinde olduğu gibi, tipik « milli » bir finans ilminin kurulması temayüllerine yol açmıştır. Tabiatile burada mücerret tezahürler bahse mevzu değildir, bilâkis denebilir ki, maliye ilmi ancak kendi sahası dahilinde, muhtelif devletlerin ekonomik ve siyasi - sosyolojik bakımdan esas telâkkileri arasındaki az çok sarıh uygunluğu aksettirmektedir; bilhassa milletler arasında mânevî ve maddî yakınlaşma veya uzaklaşmaların ne dereceye kadar arzu edilebileceği meselesi hakkında cereyan eden büyük fikrî münakaşaların akislerini maliye ilminde takip etmek mümkündür.

4. Konferansımız bilhassa **maliye siyasetinin** milli hususiyetlerini tetkik ve münakaşadan ibaretken, yukarıdanberi yalnız maliye **nazariyesinin** milli hususiyetlerinden bahsetmemiz sebep-siz değildir ; bir memlekette maliye siyasetinin hususiyetlerini ta-

yin eden âmiller arasında maliye nazariyelerinin de bulunması, böyle bir tetkik tarzını haklı ve lüzumlu göstermektedir. Maama-fih, maliye nazariyesile maliye siyaseti arasındaki münasebetler karşılıklıdır ve finans tarihinin bazı devrelerinde maliye ilminin pek fazla atılğan, revolüsyoner tatbikattan mülhem olduğu, diğer bazı devrelerinde ise aksine, tatbikatın « orijinal » nazariyelerin tesiri altında kaldığı görülür. Maliye siyaseti cephesinden bakılınca, bu bize, rasyonel bir finans nazariyesinin kaide ve düsturlarına dayanan, « orthodox » maliye tatbikatı yanında bir de daha ziyade tecrübî esaslara istinat eden « ampirik » bir maliye siyasetinin mevcut olduğunu gösterir. Bu tiplerden sonuncusuna zamanımızda bilfarz Almanyanın ve hususile Amerika Birleşik Devletlerinin maliye sistemlerinde tesadüf edilebilir ; bu sistemlerde ittihaz edilen tedbirlerin nazari bakımdan doğrulukları ancak sonradan (post festum) tesbit edilmektedir; halbuki, meselâ İngilterede son zamanlarda maliye tatbikatı, ötedenberi olduğu gibi, ortodoks bir veçhe arz etmektedir.

Maliye siyasetinin az çok nazari cephelerinde, yukarıki misalimizden anlaşıldığı üzere, bilhassa kısmen millî bir karakter göze çarpmaktadır. Bununla beraber, unutmamak lâzımdır ki, maliye nazariyesinin tatbikat sahasındaki ehemmiyet derecesini o nazariyenin hakikî hayattaki (actuel) vaziyeti tayin eder. Nazariye doğmatik - mücerrit kalacak olursa, tatbikat o nazariyeyi hiç kale almadan yürür gider ve kendisine düşen vazifenin halline ulaşacak yolu bizzat kendi kendine bulmaya çalışır; bilâkis, maliye ilmi « realist » olur ve « mahz » (pure) nazariyenin tekemmülünden başka pratik meselelere tatbik kabiliyeti meselelerini de ihmal etmeyecek olursa, vaziyet şüphesiz değişir.

5. Fakat bu mesele ne şekilde mütalea edilirse edilsin - maliye ilminin, ehemmiyeti zaman ve mekân itibarile farklı olmakla beraber, tatbikî maliye siyasetini tayin eden ve bilhassa o siyasete az çok karakteristik millî bir veçhe veren âmillerden biri olduğu şüphesizdir. Bu gibi « millî hususiyetler » in nazariyede olduğu gibi maliye tatbikatında da tesbit edilebileceğini, beynelmilel maliye tarihine kısa ve sathî bir nazar atmakla anlamak mümkündür. Fakat, bunun haricinde bir de, son zamanlarda gittikçe daha bü-

yük bir ehemmiyetle karşılanan diğer bir tezahürün daha ortaya çıktığı görülür ; bu da, maliye siyasetinde ilk bakışta fevkalâde geniş ve şümüllü görünen « beynelmilel müşterek vasıflar » ın mevcudiyetidir.

Acaba burada bir tenakuz karşısında bulunmuyormuyuz ? Böyle bir tenakuz yoksa, maliye siyasetinde beynelmilel müşterek vasıflarla milli hususiyetlerin aynı zamanda yan yana bulunuşu nasıl izah edilebilir? Her iki tezahür de neye irca olunabilir? İşte aşağıda meşgul olacağımız başlıca meseleler bunlardır.

6. İlk evvelâ beynelmilel müşterek vasıflarla başlayalım; bu müşterek vasıflar, muhtelif memleketlerde birbirine benzeyen mali vazifelerin aynı şekilde hall çarelerine bağlandıklarını ifade eder. Meselâ Cihan Harbine takaddüm eden bir asır zarfındaki tekâmülün beynelmilel sahada karakteristik vasfı şudur : Âmme masrafları mutlak olarak ve milli gelire nisbeten çoğalmış ve artan maliye ihtiyaçları her şeyden önce vergilerin tezyidini icap ettirmişti; diğer taraftan devletin âmme emlâki ve teşebbüsleri sahasında elde ettiği varidat v.s. ise ehemmiyetini kaybetmişti. Bundan başka yavaş yavaş muayyen vergi neveleri ve vergi metodları diğerlerine takaddüm etmişlerdir; bu arada eski aynı vergilerin yerine sübjektif iradı umumî vergilerinin geçtiğini, vasitasız vergi tarifelerinin tesbitinde müterakkiyet fikrinin ilh.. umumileştiğini hatırlatmakla iktifa edebilirim. Âmme kredisi sahasında da buna benzer beynelmilel müşterek vasıfların tesbiti mümkündür; aynı şeyi masraf bütçesinin bünyesi için de söyleyebiliriz. Filhakika burada da meselâ içtimaî masrafların gittikçe daha fazla ehemmiyet kazandıkları göze çarpmaktadır.

Vaziyeti şüphesiz ayrı ayrı münferit hallerde tetkik edecek olursak, bilhassa yeni reform hareketlerinin tahakkukunda ölçü ve tempo itibarile bazı farkların mevcut olduğunu görebiliriz. Bundan başka tekâmülün ekonomik, sosyal ve siyasal bakımlardan tamamile başka başka bünyeler arzeden memleketlerde aynı istikameti takip etmediği de muhakkaktır. Fakat tabiatile, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ilâh.. gibi aşağı yukarı aralarında mukayese edilebilecek milli ekonomiler bahse mevzu olunca, temas ettiğimiz tekâmül seyrinde hayretle karşılanmaya değer bir

çok uygunluklara tesadüf edilecektir. Bu uygunluklar bir kere, o devletlerin modern kapitalist tekâmül içerisinde karşılaştıkları siyasî ve malî vazifelerin aynı neviden olması keyfiyeti ile izah edilebilir; bu arada meselâ şehir kültürünün yerleşmesinden, « sosyal meseleler » in ortaya çıkmasından, umumî tahsil mecburiyetinden ilâh., doğan meseleleri hatırlıyabiliriz. Diğer taraftan burada bir noktayı daha tebarüz ettirmek lâzımdır : Muayyen malî vazifelerin halline objektif şekilde yarıyan vasıtaların sayısı nisbeten çok fazla değildir ve bu vasıtalar arasında yapacağımız seçim, maliye siyaseti durumunun gerginliği nisbetinde, mahdut bir sahaya inhisar edecektir. Bu son zikrettiğimiz noktadan anlaşılıyor ki, hususile maliye sisteminin büyük zaruretler ve güçlükler karşısında kaldığı zamanlarda, yani her şeyden önce harp ve buhran zamanlarında, maliye siyasetinin beynelmilel müşterek vasıfları pek sık ve bilhassa vazih şekilde göze çarpılmaktadırlar. Cihan harbinde ve aynı zamanda son cihan ekonomi depressionunda elde edilen tecrübeler bu hususta birçok misaller vermişlerdir; bunlardan ancak kısaca harp istikrazı tekniğini ve eski muamele vergisinin yeniden ihdasını zikredebiliriz.

7. Yukarıki izahatımızla, maliye siyasetinde millî hususiyetlerin en ziyade, sakin inkişaf devreleriyle maliye durumunun nisbeten müsait bulunduğu zamanlarda tezahür edeceği anlaşılmaktadır. Böyle bir anlayış bir bakıma da doğrudur. Fakat burada bir nazariyeye daha işaret etmeden geçmemek lâzımdır: Buna göre de, siyasal ve ekonomik bakımdan sakin zamanlar metod ve neticelerde beynelmilel yakınlıklara karşı kuvvetli bir temayülü doğuran devrelerdir. Filiyatta asıl hâkim tesir hangi âmile izafe edilirse edilsin - tecrübe bize şu hakikati gösteriyor ki, bir devletin maliye siyaseti muayyen asgarî bir ölçüde az çok **kendisine has karakteristik vasıfları** taşımaktadır. Bu karakteristik vasıfları bir kere, şimdi izah edileceği veçhile, beynelmilel sahada umumileşmiş olan bazı malî tedbirlerin münferit şekil ve tatbik tarzlarında görmek mümkündür. Fakat bundan başka muayyen bir devlette maliye siyasetinin esas hatları da yine kendilerine has bir karakter arzeder; şu nokta şayanı dikkattir ki, bu hususî karakter uzun zamanlar, ekonomik ve siyasî sahada

kaydedilen mühim değişmelere rağmen, kuvvetli ve yerleşik bir temayül halinde mevcudiyetini daima hissettirir.

8. Yukarıda maliye nazariyesinde tipik malî hususiyetlere temas edildiği gibi, burada da onlara kıyasen biraz evvel tesbit ettiğimiz mânada olmak üzere tipik bir Alman, İngiliz, Amerikan, Fransız ilâh. maliye siyasetinden bahsedilebileceği anlaşılmaktadır. Şimdi buna dair birkaç misal verebiliriz:

a) Tetkiklerimize « millî bir maliye siyaseti » nin ilk tipi olmak üzere **Büyük Britanya**'nın maliye siyasetile başlayalım. Bu siyaset her şeyden önce metin ve ortodoks olarak tanınmıştır. Bir asrı müteceviz zamandan beri İngiliz maliyesine has olan bu vasıf memleketin sosyal muhafazakârlığı ile yakından alâkadar bulunmaktadır. Bunu açık bir ifade ile söylemek istersek diyebiliriz ki, İngiliz maliye siyaseti hakikî bütçe tevazünü prensipini mümkün olduğu kadar tatbik etmeğe çalışır. Mümkün olduğu kadar diyoruz ; bununla ifade etmek istediğimiz nokta şudur : Bir harp halinde dahi, malî ihtiyaçların yüzde yüz vergi ile karşılanması mümkün olmadığı takdirde, masrafların mümkün merteye büyük bir kısmı âdi (definitif) varidat yolları ile karşılanır ve böylelikle hudutsuz bir bütçe açığının ve inflationun önü alınmış olur. Üzerinde durduğumuz noktanın ifade ettiği diğer bir mâna da, umumî bir iktisat ve maliye buhranında dahi bütçe açıklarına âdi varidatın tezyidi suretile karşı gelinmesidir. İngiliz maliye siyasetine hâs olan bu esas vasfı tamamlayan diğer mühim bir hususiyet vardır ki, o da zarurî görülen tedbirlerin ittihazında takip edilen sür'at ve itinadır; bu nokta da o tedbirlerin muvaffakiyeti için pek ziyade ehemmiyeti haizdir.

An'ane kuvvetinin ne kadar sarp olduğunu göstermek için ayrıca irat vergisi siyasetini misal olarak alabiliriz. Umumî irat vergisi (Income Tax) malûm olduğu üzere bidayette harp zamanlarına mahsus fevkalâde bir vergi olarak 1799 da Pitt tarafından ihdas edilmiştir. Fakat bu vergi geçici mahiyette fevkalâde bir resim olmaktan çıkarak muntazam vergi sisteminin esaslı bir unsuru vaziyetine geldiği halde, umumî irat vergisine ilk safta bütçenin fevkalâde masraflarını hafifletecek bir vasıta olarak

baş vurulabileceği fikri 140 seneden fazla tesirlerini muhafaza etti. **Gladstone** 1853 te, evvelce **Pitt**'in bu vergi hakkında ileri sürdüğü mucip sebeplere dayandığı gibi, **Lloyd George** da ilk cihan harbi bütçesini teklif ederken seleflerinin fikirlerini göz önünde bulundurmuydu. Hakikaten, İngilterede denebilir ki hiç bir Maliye Nazırı, liberal olsun, muhafazakâr olsun yahutta - misalini 1931 de **Snowden** de gördük - sosyalist olsun, şimdiye kadar tatbikatta, umumî irat vergisini bütçe tevazününün teminine yarıyacak müessir bir alet olarak kullanmak hususundaki an'anededen ayrılmayı aklından geçirmemiştir.

İngiliz maliyesinde buna benzer diğer bir an'aneyi de borçlar sahasında görmekteyiz: Burada da birçok harpler neticesinde fazla kabarmış olan devlet borçlarının, sulha yeniden kavuşulur kavuşulmaz ilk fırsatta, tesviye edilmesine çalışılması bir nevi anane halini almıştır. Fakat bugün bu anayeye rağmen İngiliz devlet borçlarının fevkalâde yüksek bir seviyede bulunması, **Pitt**'den beri başlayarak **Northcote** ve **Churchill** e kadar takip edilmiş olan itfa siyasetinin doğru olmadığını veya beyhude olduğunu ispat edemez. Çünkü eğer bu itfa siyaseti olmasaydı borç yükünün daha çok yüksek bir seviyeye ulaşmış olacağı şüphesizdi; bundan başka İngilterede âmme kredisinin daima mükemmel bir vaziyette bulunmasını temin eden âmiller arasında psikolojik tesirleri de göz önünde bulundurmak icap eder ; âmme istikrazlarının kolaylıkla temini, faiz haddinin alçak bir seviyede bulunması, tahvillerin muvaffakiyetle başarılması ilâh. bu hakikati açıkça ispat etmektedir.

b) **Tipik Fransız maliye siyaseti** birçok bakımlardan İngiliz maliye siyasetile taban tabana bir tezat teşkil eder. Bu münasebetle ilk önce şunu söyleyelim ki, Fransada maliye nazariyesi İngilteredekine nazaran daha az ortodoks olmamakla beraber, o nazariyenin tatbikattaki ehemmiyeti İngilteredekinden çok geri kalmaktadır. Filyatta maliye siyaseti ötedenberi fazla hafif meşrep demiyelim, fakat çok kısa görüşlü ve metanetsizdir. Bununla beraber, bazı kereler işitildiği gibi, Fransız devletinin « yorganına göre ayak uzatmadığı » iddiası da hakikata uygun değildir. Burada devletin mevcut imkânlarla nazaran değil de, bil'fiil elinde

bulundurduğu vasıtalarla göre fazla ileri gittiğini tesbit etmekle hakikate fikrimce daha ziyade yaklaşılmış olacaktır. Gerçek, devletin memlekette büyük sermaye zenginliğine uygun olarak esasen mevcut bulunan imkânlardan ekseriya siyasî zafı dolayısıyla - hiç değilse zamanında olsun - kâfi derecede hakkile istifade etmeği göze alamaması keyfiyeti bu noktada mühim bir rol oynamaktadır. Fakat bu hususta nasıl düşünülürse düşünülün ; şüphe götürmez bir hakikat varsa o da şudur ki, Fransız maliye siyaseti 18 inci asır rejiminde, 19 uncu asır restaurationunda ve nihayet bazı istisnalardan sarfı nazar, üçüncü cumhuriyette ve bu cumhuriyetin kuruluşundan zamanımıza kadar, daima bahsettiğimiz metanetsiz yapıdan kendisini kurtaramamıştır. Vergi reformları olsun, yahut ta tahvillere veya diğer hususlara müteallik ıslahat olsun, esasen bir hayli geçiktikten başka, birçok tereddüt ve noksanlarla tatbik edilmişlerdir. Ekonomik vaziyetin iyi bir seyir takip ettiği zamanlarda bile çok defa bütçe açıklarile karşılaşmış ve neticede borç yükü diğer devletlere nazaran fevkalâde yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Nihayet bütün bunlara ucu bucağı görülmez, türlü türlü bütçe şekilleri, içinden çıkılmaz, mudil bir vergi sistemi, noksan bir muhasebe usulü ilâve edilecek olursa, yukarıki karışık tablo gözlerimizde tamamlanmış olacaktır. Gerçi Fransızların hususile maliye tekniğine müteallik meselelerde, dahiyane denecek kadar buluş kabiliyetini haiz bir millet oldukları inkâr edilemez ; fakat şu var ki, çok defalar müşkül vaziyetlerin bertaraf edilmesini kolaylaştırmış olan bu kabiliyet bahsettiğimiz mahzurlara karşı mühim bir rol oynamamaktadır.

c) **Alman maliye siyasetinde** tek, yeknasık bir tip bulunmaz; burada daha ziyade Reich maliyesile münferit devletlerin (Prusya, Bavyera ilâh..) maliyelerini ayrı ayrı tetkik etmek lâzım gelir.

Bu noktada Reich ile Prusyanın maliye siyasetleri arasında uzun zamandanberi az çok esaslı farklar tesbit edilebilir ; bu farklar bütün siyasal, sosyal ve ekonomik tahavvüllere rağmen daima mevcudiyetlerini hissettirmektedirler.

Kısa bir ifade ile : **Prusya maliye siyaseti** an'aneci bir siya -

settir ve bu an'aneyi bir çok bakımlardan 17 inci asra kadar geriye doğru takip etmek mümkündür. Prusya maliye siyasetinin karakteristik vasıfları, mevcut müesseselerin ihtiyat ve teennî ile inkişafı, mükemmel bir idare cihazı, hiç bir zaman revolüsyoner bir kisveye girmeyerek tartılı ve itinalı bir düşünce ile hazırlanmış ıslahat ve nihayet bütçenin denklığı için mütemadiyen sarfedilen dikkat ve ihtimamlardır. Halbuki Reich maliye siyasetine ise hemen hiç bir zaman oldukça sürekli sakin bir inkişaf devresi ve sağlam bir maliye rejimi nasip olmamıştır, denebilir. Daha harpten önce imparatorluk zamanında « malî reformlar » hemen iki üç senede bir mütemadiyen tekrarlanıp durmuşlardır ; bunların sayısının da bu kadar fazla olması, ekseriya yarım yamalak tedbirlerle iktifa edildiğini gösterecek kuvvetli bir delildir. Harpten sonra, Reich bütçesinin nisbî ehemmiyeti bir hayli ziyadeleştiği zaman, gerçi vergilerde, maliye sisteminde ilâh.. bazı büyük reform tedbirleri tatbik edilmekle beraber, Reich maliyesi ötedenberi olduğu üzere, Prusya maliyesine hâs istikrar ve metanetten mahrum kaldı. Inflation devresinden sarfınazar edilse bile, Reich bütçesinin, harpten evvel olduğu gibi, hatta ekonomik durumun nisbeten müsait bulunduğu senelerde bile sık sık açık verdiği görülebilir. Almanyada maliye nazariyesinin zaman zaman - kısmen haklı olarak fazla ileri götürdüğü - tenkidlere maliye tatbikatı çok da aldırış etmedi. Son zamanlarda, ilk evvelâ konjunktur siyasetine müteallik mülâhazalara ve sonra da millî müdafaa düşüncelerine istinat ettirilen fazla cür'etkâr bir maliye siyasetine geçilmiştir. Fakat bu siyaset maliye ilmîle nazariye sahasında hazırlanmış olmaktan ziyade bilâkis ilim tarafından sonradan haklı ve meşru gösterilmeğe çalışılmış bir siyasettir.

d) Nihayet tipik Amerikan maliye siyasetinden de birkaç kelime ile bahsedelim; yalnız burada Birleşik Devletlerde federal maliye siyasetile iktifa etmeği muvafık buluyorum. Federal, siyaseti anlamak için memleketin geniş servetlerini düşünmek lâzım gelir; bu servetler dolayısıledir ki, Birleşik Devletlerin Avrupada ekseriya « hudutsuz imkânlarla sahip bir memleket » olarak gösterildiği malûmdur. (Birleşik Devletlerde büyük harpten önce, hatta 1921 senesine gelinceye kadar (umumiyetle münferit dev-

letlerin çoğunda olduğu gibi) hakikî mânasile federal bir bütçe mevcut değildi. O vakitler federasyona ait vazife ve masraflar nisbeten çok cüz'î idi, varidat ve bilhassa gümrük resimleri hasılatı ise yetip te artıyordu bile. Bu sebeple rasyonel, idareli bir bütçe siyasetinin takibi zarureti o vakitler mevcut değildi. Şüphesiz vaziyet sonraları cihan harbile değişti ; harp yalnız federal borçları bir milyardan 26 milyar dolara kadar yükseltti. Fakat harbi takip eden ilk depressionun savuşturulmasını müteakip hemen bir refah («prosperity») devresi başladı; bundan devlet maliyesi de geniş ölçüde müstefit oldu. Bütçede bakiyeler müntazaman tevali etmekle beraber, bundan o zamanlar için metin ve esaslı bir maliye siyasetinin mevcudiyeti neticesini çıkarmak mümkün olamazdı. Gerçi 1930 a kadar harp borçlarından takriben 10 milyarı tekrar itfa edildi. Fakat bugün Amerikanın ciddî maliye nazariyecileri, o vakitler daha çok kuvvetli bir itfanın mümkün ve lüzumlu olduğunu iddia etmektedirler. Daha sonra memlekette iktisadî buhran baş gösterdi ve **Hoover**'in, meselâ İngilterede olduğu gibi, deflation esasına müstenit bir maliye siyasetinin tatbiki tecrübesi muvaffakiyetsizliğe uğradıktan sonra **Roosevelt** tecrübesi (**Experiment Roosevelt**) başladı.

Federal maliye siyaseti bundan böyle geniş bir konjunktür siyasetinin vasıtası olarak telâkki edilmeğe başlandı; bu vasıttan, buhran dolayısıyla otomatik şekilde ortaya çıkan bütçe açığının bilerek ve isteyerek tezyidi hususunda istifade edilmek gayesi görülüyordu. Netice, beş sene zarfında federal borçların 20 milyar dolar nisbetinde ziyadeleşmesi olmuştu. Gerçi 1937 senesinde bütçe tevazünü temin edilecek ve 1938 den itibaren de buhran borçlarının itfasına başlanacaktı. Bununla beraber, geçen yaz başlayan konjunktür dönümü bu plânların tatbikine mâni oldu, şimdi devlet borçlarının, belki bir dereceye kadar yavaşlamış bir tempo ile de olsa, daha fazla çoğalacağı tahmin edilmektedir. Kısaca denebilir ki, Amerikada maliye siyaseti atılgan, cessur ve geniş ölçülü bir siyaset olarak kendisini tanıtmıştır; siyaset burada zaman zaman iktisat ve maliye nazariyesinin tesirleri altında kalmakla beraber, bu nazariyenin klâsik - ortodoks kaide ve düsturlardan ziyade, ilk safta konjunktür siyaseti mülâhazalarına

müstenit, tatbikata hız ve cesaret veren « dinamik » bir maliye siyasetine taraftar olduğunu unutmamak gerektir.

9. Maliye siyasetinde, yukarıda birkaç misal yardımıyla izaha çalıştığımız « milli hususiyetlerin » sebeplerine gelince, bu sebeplerin pek ziyade mudil (complexe) mahiyette olduklarını söylemek icap eder. Her şeyden önce siyasî - sosyolojik şartların burada mühim bir rol oynadıkları gözden kaçamaz. Muayyen siyasî - sosyal sistemlere ve ekonomî düzenlerine uygun olarak o esnada muayyen maliye sistemlerinin ve maliye siyasetinde muayyen tiplerin tesbit edilebileceği şüphesiz doğrudur. Fakat muhtelif devletlerde hakikî siyasal ve ekonomik teşkilâtta mevcut farklarla neticede milli hususiyetler dolayısıyla, « ideal tip » sistemlerden az çok uzaklaşmış olacağını da unutmamak lâzımgelir. Burada meselâ İngiliz, İsviçre ve Fransız demokrasisi arasında, Alman köylüsile Amerikalı çiftçi arasında farkları, hürriyet idealinin muhtelif memleketlerde arzettiği farkları düşünebiliriz. Her memleket muayyen bir siyasal ve ekonomik sistemin ancak esas fikirlerini alır, fakat o fikirleri kendi milli ihtiyaçlarına ve hususiyetlerine uydurur. Bir memleketin « milli karakteri » veya « ekonomi zihniyeti », siyasal idealleri ilâh.. her zaman için sabit olmamakla beraber geçirdikleri değişimler çok ağır yürür; siyasal - ekonomik vaziyetlerin büyük ihtilâllerle değiştirildikleri zamanlar bile ekseriya bir müddet sonra, ötedenberi yerleşik bulunan milli hususiyetlerin, eskiden olduğu gibi, içtimai müesseselerde ve o müesseselerin idaresinde yine belirdikleri görülür. Bunun maliye tarihinde meşhur bir misalini, Büyük Fransız İnkılabının güttüğü « radikal » vergi ve borç siyaseti teşkil eder. Bu siyasetin neticeleri daha birinci imparatorluk zamanında iyiden iyiye ortadan kaybolmuştu ; yüz bu kadar sene evvel nasılsa bugün de, bilhassa aynı sebeple her şeyden önce hazine menfaatlerini düşünen (fiscalist) Fransız vergi siyaseti, halk içerisinde fevkalâde kuvvetli bir ferdiyetçilik (individualisme) ile karşılaşmak ihtimalini daima göz önünde bulundurmamak zaruretinin hissediyor. Öyle bir ferdiyetçilik ki, her vergiyi bir nevi gasp (spoliation) mahiyetinde telâkki etmektedir ; burada « vergi ahlâkı » mefhumunun belki de, her hangi diğer bir Avrupa memleketinin halkına naza-

ran daha az bir ehemmiyetle karşılandığı söylenebilir. Faşist maliye siyasetinde de aynı vaziyeti tesbit etmek mümkündür : Burada da maliye siyaseti, büyük harpten önce İtalyada umumiyetle tesadüf edilen tipik vakıalardan prensipte pek az fark etmektedir.

10. Sözlerimizin sonunda nihayet kısaca bir noktayı daha tesbit etmek isteriz : Bir milletin sosyal ve siyasal hayatını tayin eden bazı millî hususiyetler aynı zamanda o milletin ekonomi ve maliye siyasetinde de tezahür ederler. Gerçi muayyen malî vazifelerin başarılmasına objektif şekilde elverişli bulunan vasıtaların sayısı pek fazla değildir, o suretle ki Maliye Bakanının, mümkün olabilen bütün vasıtalarından her hangi birini tam bir serbesti ile istediği gibi seçebilmesine imkân tasavvur edilemez; bu sahada intihap serbestisi, malî durumun gerginliği ve âmme iktisadının sosyal hasıladan kendisine ayırdığı payın büyüklüğü nisbetinde azalmaktadır. Bu gibi vaziyetlerde yabancı memleketlere teveccüh edilip oralarda denenmiş olan bazı misallerden örnek alınacağı ve böylece malî müesseselerde beynelmil el bir benzerlik ortaya çıkacağı tabiidir. Fakat maliye siyasetinin başında bulunan mes'uliyetini müdrik bir idare, maliye tatbikatında muayyen vasıtaların muvaffakiyetle tatbik edilebilmesi için lâzım gelen şartların nelerden ibaret olduğunu, bundan başka maddî ve aynı zamanda da psikolojik mahiyette olan bu şartların memlekette mevcut olup olmadıklarını daima büyük bir itina ile düşünmek mecburiyetinde kalacaktır. Meselâ Amerika Birleşik Devletlerinde veya Almanya da son zamanlarda tatbik edilen bir maliye siyasetinin Fransa, İngiltere ve İsviçre gibi memleketlerde tatbik edilemeyeceği aşikârdır ; buna sebep te aynı iktisadî - malî şartların o memleketlerde mevcut bulunmamasından ziyade psikolojik ve siyasî şartların, her iki tarafta başka neviden olmalarıdır.

Fakat diğer memleketlerde muvaffak olan bir müessese veya tedbirin başka bir memleket tarafından da alınması **prensip itibarile** münasip görülse bile, o müessese veya tedbirin **münferit** vaziyetlerde şu veya bu şekle konulmasından millî ihtiyaçlara ve millî telâkkilere daima ayak uydurmak zarureti vardır. Muhtelif devletlerin meselâ modern müterakki (progressif) irat vergisini

memlekete sokarken temin ettikleri muvaffakiyetler veya uğradıkları muvaffakiyetsizlikler bu bakımdan bize çok şeyler öğretecek güzel bir ders olabilir.

Görülüyor ki, maliye siyasetinde de, diğer memleketlerin müessese ve tedbirlerini lâyıkile tetkik ederek yabancı tecrübelerden istifade yollarını aramak, fakat aynı zamanda muvaffakiyet şartlarını da göz önünde tutup o müessese ve tedbirleri memlekete, yurdun ve ulusun millî hususiyetlerine uyacak şekil ve mânada maletmek zarureti karşısında bulunuyoruz.

Dr. FRITZ NEUMARK

İktisat Ord. Profesörü

İktisat ve İktimaiyat Enstitüsü Direktörü

Türkçeye çeviren
Sabri F. Ülgener
İktisat Asistanı